

Podstawowe informacje o postępowaniu karnym w sprawach nieletnich

Jako osoba podejrzana¹ o popełnienie przestępstwa ma Pan/Pani prawo do podstawowych informacji o postępowaniu karnym. Te ogólne wskazówki mają zapewnić Panu/Pani oraz Pana/Pani rodzicom / przedstawicielom ustawowym² orientację w elementach i przebiegu postępowania karnego w sprawach nieletnich. Nie wszystkie punkty będą dotyczyć Pana/Pani postępowania. Jeżeli Pan/Pani lub Pana/Pani rodzice / przedstawiciele ustawowi mają dalsze pytania lub coś do przekazania na temat postępowania, prosimy zwrócić się do swojego obrońcy, do prokuratury lub właściwego komisariatu policji. W przypadku otrzymania aktu oskarżenia może Pan/Pani w kwestiach postępowania zwrócić się także do sądu dla nieletnich³. W całym okresie trwania postępowania można zwrócić się również o poradę i pomoc do instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym (zobacz punkt 3 poniżej).

1. W jaki sposób wszczęte zostaje postępowanie przygotowawcze?

Jeżeli jest Pan podejrzany / Pani podejrzana o popełnienie przestępstwa, przez prokuraturę i policję zostanie wszczęte postępowanie przygotowawcze przeciwko Panu/Pani. Jeżeli w chwili popełnienia przestępstwa był Pan / była Pani **nieletnim** (tzn. między 14 a 17 rokiem życia włącznie), zastosowanie znajduje prawo karne dla nieletnich. Pierwszorzędnym celem prawa karnego dla nieletnich nie jest ukaranie Pana/Pani, lecz skłonienie do zastanowienia się nad swoim czynem, a nade wszystko powstrzymanie przed popełnianiem dalszych przestępstw. Jeżeli w chwili popełnienia czynu był Pan / była Pani **młodocianym** (tzn. między 18 a 20 rokiem życia włącznie), wówczas w określonych warunkach, mianowicie gdy w chwili popełnienia czynu był Pan / była Pani pod względem swojego rozwoju osobowościowego na poziomie młodocianego lub czyn stanowi typowe uchybienie młodzieżowe, może w odniesieniu do Pana/Pani obowiązywać również jeszcze prawo karne dla nieletnich.

W odniesieniu do postępowania karnego w sprawach nieletnich obowiązują przeważnie te same zasady, jak w przypadku postępowania karnego prowadzonego przeciwko dorosłym. Prokuratura i policja muszą przy tym w zakresie swoich kompetencji ustalić wszystkie okoliczności, które mogą posłużyć do wyjaśnienia zarzucanego Panu/Pani przestępstwa. Mogą być to **okoliczności zarówno obciążające jak i odciążające**. Podczas wszystkich czynności dochodzeniowych prowadzonych przeciwko Panu/Pani należy przestrzegać **zasady proporcjonalności**. Oznacza to, że dopuszczalne są tylko takie działania, które w

¹ W tym arkuszu informacyjnym, ze względu na lepszą czytelność używana jest wyłącznie forma męska. Treść odnosi się jednak zawsze do osób wszystkich płci i orientacji seksualnych.

² Jeżeli poniżej mowa będzie o „rodzicach / przedstawicielach ustawowych”, pod tym pojęciem należy zawsze rozumieć także **osoby uprawnione do sprawowania władzy rodzicielskiej**.

³ Władzę sądowniczą nad nieletnimi w przypadku sądów rejonowych sprawują sędziowie ds. nieletnich oraz sąd ławniczy dla nieletnich, w przypadku sądów krajowych izba dla nieletnich. Jeżeli poniższe wyjaśnienia odnoszą się do sądów dla nieletnich, obowiązują one w rzadkich wypadkach, w których w sprawie karnej nieletnich oskarżenie wnosi się do sądu dla dorosłych, generalnie także w odniesieniu do tego sądu.

najmniejszym stopniu ingerują w Pana/Pani prawa, mając przy tym taką samą perspektywę powodzenia, jak inne potencjalne czynności.

2. Jakie prawa przysługują Panu/Pani po postawieniu w stan podejrzenia?

Jeszcze przed podjęciem przez prokuraturę decyzji o skierowaniu Pana/Pani sprawy do sądu ma Pan/Pani możliwość odniesienia się do zarzutu popełnienia przestępstwa podczas tzw. **przesłuchania podejrzanego**. Najpóźniej na początku tego przesłuchania zostanie Panu/Pani udzielona informacja o zarzucie.

Podczas tego przesłuchania istnieje **możliwość** wypowiedzenia się, **ale nie jest to obowiązek**. Może Pan/Pani **złożyć wniosek o wniesienie dowodów**, które mogłyby Pana/Panią odciążyć, np. o przesłuchanie kolejnych świadków.

Jeżeli jest Pan/Pani **poniżej 18 roku życia**: Co co zasady Pana/Pani **rodzice / przedstawiciele ustawowi** już przed pierwszym przesłuchaniem muszą zostać **poinformowani** o zarzucie popełnienia przestępstwa, i to **w takim samym zakresie** jak Pan/Pani. Pana/ Pani rodzice / przedstawiciele ustawowi mają ponadto w takim samym stopniu **jak Pan/Pani prawo do wysłuchania, zadawania pytań i składania wniosków**.

Wszystko, co powie Pan/Pani na przesłuchaniu, zostanie utrwalone na pisemnym protokole, który zostanie Panu/Pani przedłożony do podpisu. Na końcu przesłuchania należy dokładnie przeczytać protokół, aby sprawdzić, czy zeznania zostały spisane poprawnie. Ponadto zachodzi możliwość rejestrowania **przesłuchania** przez prokuraturę lub policję **przy użyciu kamery i mikrofonu**. Jeżeli Pana/Pani przesłuchanie jest rejestrowane, może Pan/Pani sprzeciwić się przekazaniu zapisu uprawnionym do wglądu do akt. Przekazanie zapisu lub wydanie kopii innym podmiotom niż uprawnione do wglądu do akt jest dopuszczalne wyłącznie za Pana/Pani zgodą.

Jeżeli jest Pan/Pani **poniżej 18 roku życia**: Może Pan/Pani zażyczyć sobie uczestnictwa swoich rodziców / przedstawicieli ustawowych **w przesłuchaniu i innych czynnościach dochodzeniowych**, jeżeli nie ma powodów, które przemawiałyby przeciwko ich uczestnictwu.

Wyjątki dotyczą np. sytuacji, w której Pana/Pani rodzice / przedstawiciele ustawowi są niedostępni lub jeżeli zachodzi podejrzenie, że sami wzięli udział w popełnieniu zarzucanego Panu/Pani czynu. Wówczas należy powiadomić **inną, co najmniej 18-letnią osobę zaufaną**, którą zasadniczo można wskazać samodzielnie i która wówczas może towarzyszyć Panu/Pani także podczas przesłuchania i innych czynności dochodzeniowych.

Pan/Pani względnie Pana/Pani rodzice / przedstawiciele ustawowi może/mogą w dowolnym momencie **na własny koszt** wynająć obrońcę **wedle własnego wyboru** i skorzystać z jego wsparcia.

Jeżeli zgodnie z przepisami prawa obrona jest niezbędna, sąd musi dla Pana/Pani z reguły już przed pierwszym przesłuchaniem ustanowić **tzw. obrońcę z urzędu** – także bez Pana/Pani wniosku –, jeżeli przez Pana/Panią lub rodziców / przedstawicieli ustawowych nie został już wynajęty obrońca z wyboru. Ma Pan/Pani możliwość zaproponowania określonego obrońcy z urzędu. Pana/Pani przesłuchanie musi zostać wówczas w razie potrzeby przesunięte o stosowny okres, aby obrońca mógł wziąć w nim udział. **Koszty obrońcy z urzędu** ponosi w pierwszej kolejności skarb państwa. W przypadku wyroku skazującego może okazać się, że na końcu zostanie Pan obciążony / Pani obciążona tymi kosztami.

Obrona może być np. niezbędna, jeżeli zarzut popełnienia przestępstwa jest szczególnie poważny lub należy spodziewać się wymierzenia kary dla nieletnich. Niezależnie od tego może Pan/Pani w dowolnym momencie złożyć wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu na piśmie lub ustnie za pośrednictwem policji lub prokuratury. Pana/Pani wniosek jest rozpatrywany przez sąd lub przynajmniej tymczasowo przez prokuraturę, mianowicie jeszcze przed przesłuchaniem lub konfrontacją.

Pan/Pani lub adwokat, któremu zlecono obronę lub który występuje w charakterze obrońcy z urzędu, może najpóźniej w momencie zakończenia śledztwa uzyskać **wgląd do akt**, aby zapoznać się ze szczegółami śledztwa.

3. Współdziałanie instytucji wspomagających nieletnich w procesie sądowym (wspieranie nieletnich w postępowaniu karnym)

Instytucja wspomagająca nieletnich w procesie sądowym za pośrednictwem pracowników socjalnych działających przy sądach dla nieletnich jest z reguły powiadamiana jeszcze przed Pana/Pani pierwszym przesłuchaniem – najpóźniej bezpośrednio po nim – o zarzutach i o postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przeciwko Panu/Pani. Pracownik wsparcia sądowego dla nieletnich zaprosi Pana/Panią na rozmowę, aby w szczególności dowiedzieć się więcej o Pana/Pani sytuacji życiowej i rodzinnej, o przebiegu dotychczasowego życia oraz o wszystkich pozostałych okolicznościach, które mają znaczenie dla Pana/Pani osoby. Może Pan/Pani zażyczyć sobie obecności rodziców / przedstawicieli ustawowych. Pracownik

wsparcia sądowego dla nieletnich przekazuje uzyskane informacje prokuraturze, a po wniesieniu oskarżenia także sądowi dla nieletnich. Obowiązuje to także wówczas, gdy chce Pan/Pani porozmawiać z nim o zarzucanym czynie, ponieważ w tym zakresie nie podlega on obowiązkowi dochowania tajemnicy.

Chodzi przy tym w szczególności o to, jak najlepiej należałoby zareagować na zarzucany Panu/Pani czyn. Przy tym sprawdza się również, czy brane są pod uwagę działania wspomagające ze strony pomocy dla nieletnich bądź inne działania, które mogą spowodować ewentualne odstąpienie od oskarżenia lub wyroku. Z tego względu prokuratura powinna zasadniczo dysponować pierwszą opinią instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym już przed wniesieniem oskarżenia.

Ponadto zadaniem instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym jest wspieranie Pana/Pani w toku całego postępowania stosownie do wymogów sytuacyjnych oraz okoliczności sprawy.

4. Decyzja prokuratury: umorzenie postępowania czy oskarżenie?

- Najpóźniej po zakończeniu dochodzenia policyjnego Pana/Pani sprawa zostanie przekazana do prokuratury. Są tam analizowane dotychczasowe wyniki śledztwa. Jeżeli prokuratura dojdzie do wniosku, że Pan/Pani **nie popełnił(a) czynu** lub prawdopodobnie nie uda się udowodnić Panu/Pani popełnienia przestępstwa, wówczas sprawa zostaje **umorzona** i tym samym z reguły zakończona.
- Nawet jeżeli Pan/Pani zdaniem prokuratury jest **brany/brana pod uwagę jako sprawca**, to postępowanie nie musi w każdym przypadku prowadzić do oskarżenia względnie rozprawy sądowej. Prokuratura może także umorzyć postępowanie w określonych okolicznościach, przykładowo
 - za napomnieniem w ramach rozmowy w prokuraturze lub na policji, czasami również u sędziego ds. nieletnich,
 - za zadośćuczynieniem lub dokonaniem tzw. sprawiedliwości naprawczej,
 - w odniesieniu do rozmowy prowadzonej w instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym lub jeżeli Pan/Pani skorzysta z odpowiednich ofert pomocy dla nieletnich,
 - za wykonaniem określonych prac,
 - jeżeli właściwy środek wychowawczy miał już miejsce lub został wdrożony,
 - poza tym także ze względu na niską szkodliwość zarzucanego czynu.
- W innych przypadkach prokuratura wnosi **oskarżenie** do sądu dla nieletnich. Sąd dla nieletnich musi wówczas zdecydować, czy dojdzie do rozprawy głównej.

Oskarżenie zostaje wniesione tylko wówczas, gdy można Panu/Pani udowodnić popełnienie przestępstwa **z przeważającym prawdopodobieństwem** po kompleksowym wyjaśnieniu okoliczności faktycznych i dokonaniu oceny prawnej.

5. Przeciwko Panu/Pani zostaje wniesione oskarżenie – co dzieje się w dalszej kolejności?

Po wpłynięciu oskarżenia do sądu dla nieletnich sprawdza on najpierw obiektywnie, czy zgodnie z dotychczasowymi wynikami śledztwa wniesienie oskarżenia przeciwko Panu/Pani było zasadne. Sąd dla nieletnich **doręczy** (tzn. przekazuje oficjalnie) Panu/Pani i ewentualnie także rodzicom / przedstawicielom ustawowym **akt oskarżenia** i wyznaczy Panu/Pani termin ustosunkowania się do zarzutu określonego w oskarżeniu oraz złożenia wniosku o przeprowadzenie poszczególnych dowodów. Pana/Pani obrońca lub z reguły Pan sam / Pani sama, jeżeli nie ma Pan/Pani obrońcy, może także po wniesieniu oskarżenia zażądać wglądu do akt.

Między momentem oskarżenia a rozprawą główną może Pan/Pani przykładowo:

- jeżeli to się jeszcze nie stało, skontaktować się jak najszybciej z pracownikiem wsparcia sądowego dla nieletnich w celu omówienia z nim wszystkich dalszych kroków, np. przeproszenia poszkodowanego lub zadośćuczynienia dla niego bądź skorzystania z ofert pomocy dla nieletnich,
- wskazać na piśmie nieznanych dotychczas świadków lub ewentualnie sprowadzić te osoby na rozprawę,
- jeżeli to się jeszcze nie stało, wynająć obrońcę, którego jednak należy opłacić samodzielnie, lub złożyć wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu.

6. Jak wygląda przebieg rozprawy głównej?

W przypadku, gdy sąd uzna oskarżenie i dojdzie do rozprawy głównej, otrzyma Pan/Pani termin stawienia się na rozprawę, z reguły na kilka tygodni przed, najpóźniej jednak tydzień przed rozprawą główną.

Na rozprawę główną może i **musi** Pan/Pani stawić się!

Jeżeli nie stawi się Pan/Pani bez usprawiedliwienia, sąd może zarządzić **odebranie Pana/Pani przez policję** i doprowadzenie na rozprawę. Sąd może w jednostkowych przypadkach także choćby z tego względu, że nie stawił się Pan / nie stawiła się Pani dobrowolnie, wydać **nakaz aresztowania** i umieścić Pana/Panią w areszcie do rozprawy głównej.

Oprócz Pana/Pani udział w rozprawie bierze poza tym m.in. w każdym razie z reguły jeden sędzia lub większa ich liczba, prokurator, przedstawiciel instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym oraz Pana/Pani obrońca (w razie jego wynajęcia lub wyznaczenia).

Jeżeli jest Pan/Pani **poniżej 18 roku życia**: Zasadniczo mogą także Pana/Pani **rodzice / przedstawiciele ustawowi uczestniczyć w rozprawie sądowej**. Jeżeli zostaną oni wyjątkowo wyłączeni lub są tymczasowo niedostępni, sąd w razie potrzeby zezwoli na obecność innej właściwej zaufanej osoby powyżej 18 roku życia.

Rozprawa sądowa odbywa się, jeżeli **w chwili zarzucanego popełnienia czynu miał Pan / miała Pani mniej niż 18 lat**, z reguły **za zamkniętymi drzwiami**, tzn. bez udziału publiczności i prasy. Jeżeli natomiast Pan/Pani lub osoba współoskarżona miał(a) 18 lat lub więcej, wówczas rozprawa główna odbywa się zasadniczo w trybie jawnym. W takich przypadkach sąd może wyłączyć jawność w Pana/Pani interesie lub w interesie współoskarżonego, o co można też wyraźnie złożyć wniosek.

Rozprawa sądowa ma z reguły następujący przebieg:

- Po pouczeniu świadków o obowiązku zeznawania prawdy i tymczasowym odesłaniu z sali posiedzeń sędzia zada Panu/Pani kilka **pytań o personalia**, na które należy odpowiedzieć zgodnie z prawdą (dotyczy w każdym razie imienia i nazwiska, adresu oraz daty urodzenia). Następnie prokurator odczytuje akt oskarżenia.
- W dalszej kolejności sędzia informuje Pana/Panią o przysługującym **prawie do odmowy składania zeznań**. Jeżeli i dopóki jest Pan gotowy / Pani gotowa do złożenia zeznań, może opisać przebieg zarzucanego czynu ze swojego punktu widzenia. Sędzia lub sędziowie i inni uczestnicy postępowania mogą zadawać Panu/Pani pytania.
- W **postępowaniu dowodowym** sąd dla nieletnich przesłucha w razie potrzeby świadków, zasięgnie opinii biegłych, odczyta dokumenty lub przyjrzy się środkom dowodowym. Także Pan/Pani – i w razie potrzeby także Pana/Pani rodzice / przedstawiciele ustawowi – może/mogą zadawać pytania świadkom i biegłym. Ponadto powinien Pan / powinna Pani zawsze dopytywać w sytuacjach, gdy coś jest niejasne!

- Sąd dla nieletnich także wysłucha **przedstawiciela instytucji wspomagającej nieletnich w procesie sądowym**. Opisuje on Pana/Pani dotychczasowy rozwój oraz obecną sytuację osobistą. Ponadto zajmuje on stanowisko w kwestii, czy ponosi Pan/Pani odpowiedzialność karną za zarzucany Panu/Pani czyn względnie, jeżeli miał Pan / miał Pani już 18 lat lub więcej w chwili popełnienia czynu, czy zastosowanie mają czynności przewidziane dla nieletnich czy też już kary dla dorosłych. Poza tym pracownik wsparcia sądowego dla nieletnich wypowiada się na temat środków branych pod uwagę na wypadek uznania Pana winnym / Pani winną.
- Na **zakończenie postępowania dowodowego** sędzia odczytuje z reguły jeszcze wyciąg z Pana/Pani rejestru wychowawczego, aby ustalić wcześniejsze postępowania karne i ewentualne wyroki skazujące. Sąd dla nieletnich może jeszcze na tym etapie umorzyć postępowanie – ewentualnie z nałożeniem zobowiązań (zobacz punkt 7 poniżej). W przeciwnym razie prokurator i Pana/Pani ewentualny obrońca argumentują, jak sąd dla nieletnich powinien postanowić w wyroku. Następnie Pan/Pani oraz rodzice / przedstawiciele ustawowi ma/mają możliwość wypowiedzenia się oraz przedstawienia argumentacji (tzw. ostatnie słowo).
- Na zakończenie postępowania głównego **sędzia ogłasza wyrok** i uzasadnia go. W przypadku skazania wskaże on Panu/Pani jeszcze na końcu możliwości, jakie mają Pan/Pani i ewentualnie rodzice / przedstawiciele ustawowi w zakresie przekazania wyroku do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji.

7. Co może postanowić sąd?

- Uniewinnienie

Jeżeli sąd dla nieletnich dojdzie do przekonania, że nie popełnił Pan / nie popełniła Pani zarzucanego czynu bądź w każdym razie nie można udowodnić Panu/Pani popełnienia czynu, wówczas wydaje wyrok uniewinniający.

- Umorzenie postępowania

Sąd dla nieletnich może umorzyć postępowanie za zgodą prokuratury jeszcze na etapie rozprawy głównej, ewentualnie z nałożeniem zobowiązań. Jest to np. brane pod uwagę, gdy środek poprawczy został już zrealizowany lub wdrożony. Postępowanie karne może zostać wówczas zakończone bez dalszego ścigania karnego lub wyroku sądowego.

- Skazanie

Jeżeli natomiast sąd dla nieletnich dojdzie do przekonania, że popełnił Pan / popełniła Pani zarzucany czyn, uznaje Pana za winnego / Panią za winną i zarządza stosowny środek lub większą ich liczbę, zależnie od okoliczności po wymierzenie kary więzienia dla nieletnich. Jeżeli w chwili popełnienia czynu był Pan / była Pani młodocianym i sąd dla nieletnich stosuje prawo karne właściwe dla dorosłych, wówczas w zależności od znamion przestępstwa może zostać Panu/Pani wymierzona kara finansowa lub kara pozbawienia wolności.

W zależności od Pana/Pani rozwoju osobowościowego oraz stosunku do czynu sąd dla nieletnich może przykładowo

- udzielić upomnienia,
- nakazać wykonanie stosownych prac,
- nakazać wpłatę określonej sumy pieniędzy na rzecz organizacji pożytku publicznego,
- zalecić pomoc ze strony opiekuna przez określony czas lub skorzystanie z innych ofert doradztwa i wsparcia,
- zarządzić uczestnictwo w treningu socjalizującym lub postępowanie pojednawcze z poszkodowanymi (w szczególności w ramach sprawiedliwości naprawczej),
- skazać na areszt dla nieletnich do czterech tygodni,
- wymierzyć karę dla nieletnich, której wykonanie może ewentualnie zostać zawieszona na okres próby, jeżeli czas wymierzonej kary nie przekracza 2 lat,
- zarządzić wywiedzione z przepisów prawa konsekwencje dodatkowe, np. zakaz wydawania prawa jazdy w określonym czasie lub skonfiskowanie narzędzi lub korzyści pochodzących z przestępstwa („łupu”).

Sąd dla nieletnich wyjaśni Panu/Pani ponadto, co może Pan/Pani **przedsięwziąć, jeżeli nie zgadza się z wyrokiem.**

Ma Pan/Pani szeroki zakres **praw do zweryfikowania** podjętych działań i decyzji w całym postępowaniu karnym, jeżeli jest Pan/Pani zdania, że naruszono Pana/Pani prawa. Obejmuje to różne środki prawne oraz środki zaskarżenia wyroków, które na Pana/Pani korzyść mogą wnieść także rodzice / przedstawiciele ustawowi. Prokuratura może wnieść środki prawne oraz środki zaskarżenia zarówno na Pana/Pani korzyść jak i niekorzyść.

Jeżeli wyrok nie zostanie zaskarżony w stosownym terminie lub środek prawny przestał być dopuszczalny, wyegzekwowane zostaną zarządzone środki.

Czy ma Pan/Pani jeszcze **pytania** lub potrzebuje **oferty pomocy**?

Także w Pana/Pani okolicy działają poradnie i urzędy ds. nieletnich. Warto skorzystać z kwalifikowanych ofert wsparcia.

Oczywiście można w dowolnym momencie zasięgnąć pomocy i rady referentów ds. nieletnich w miejscowym komisariacie policji.